

УДК 725.94(477.52–21Глухів)

Н.О. Мірошніченко

ІСТОРІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА ГРАФУ П.О. РУМЯНЦЕВУ- ЗАДУНАЙСЬКОМУ У ГЛУХОВІ

У статті висвітлюється історія пам'ятника генерал-губернатору Малоросії, графу П.О. Румянцеву-Задунайському, від його появи до знищення. На основі архівних документів досліджується процедура встановлення статуї Румянцева в м. Глухові. Публікується проект улаштування пам'ятника архітектора О. Гросса.

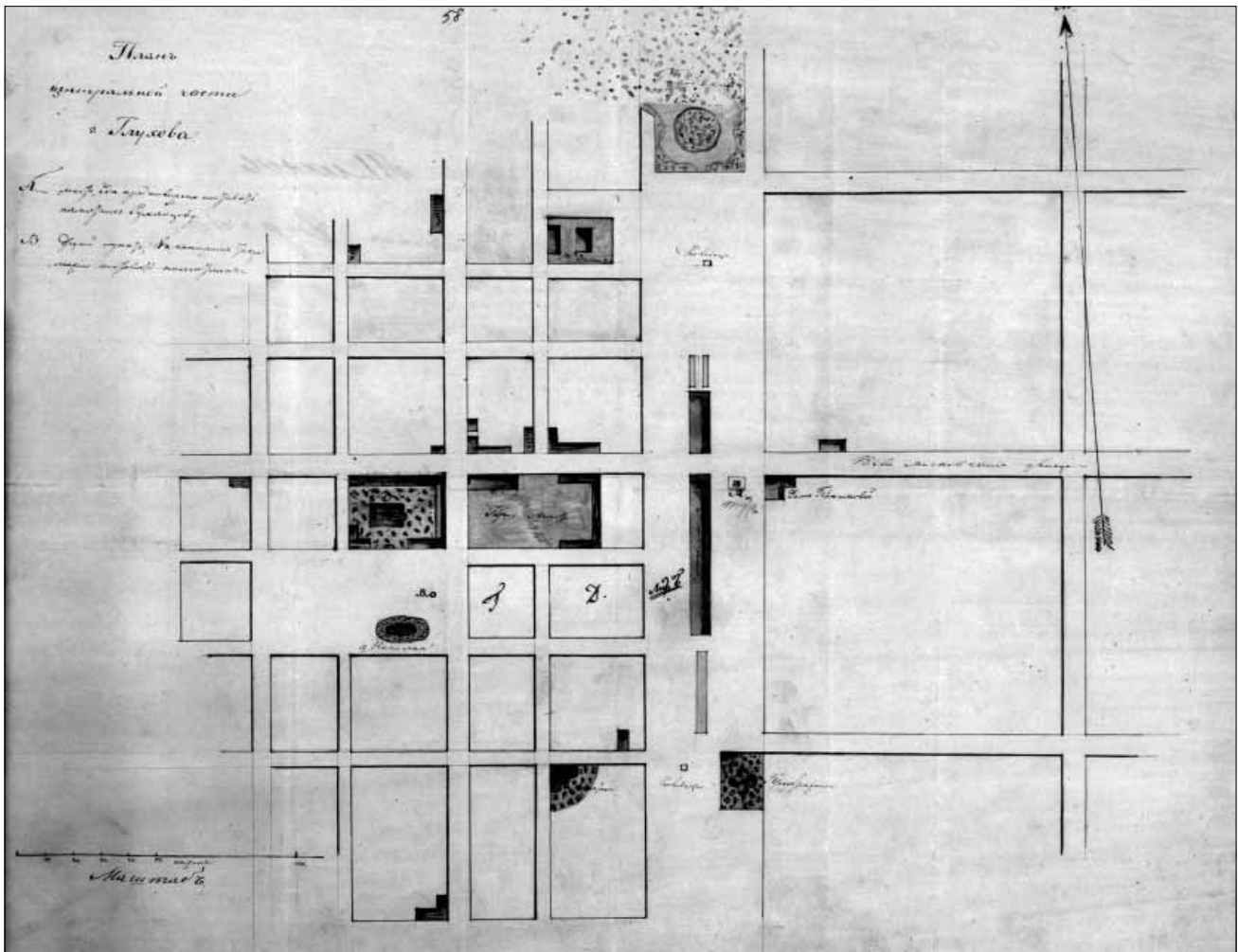
Ключові слова: П.О. Румянцев-Задунайський, П.В. Завадовський, Ж.-Д. Рашет, С.П. Голіцин, Н. Терещенко, бронзова статуя, пам'ятник, площа.

Авторство статуї П.О. Румянцева-Задунайського належить видатному скульптору французького походження Жаку-Домініку Рашету. Він закінчив Королівську Академію мистецтв у Копенгагені, працював у Франції та Німеччині, обраний почесним членом берлінської Королівської Академії мистецтв. Більшу частину свого життя Ж.-Д. Рашет творив у Росії (тут його називали Яковом Івановичем), був призначений модельєр-мастером Ім-

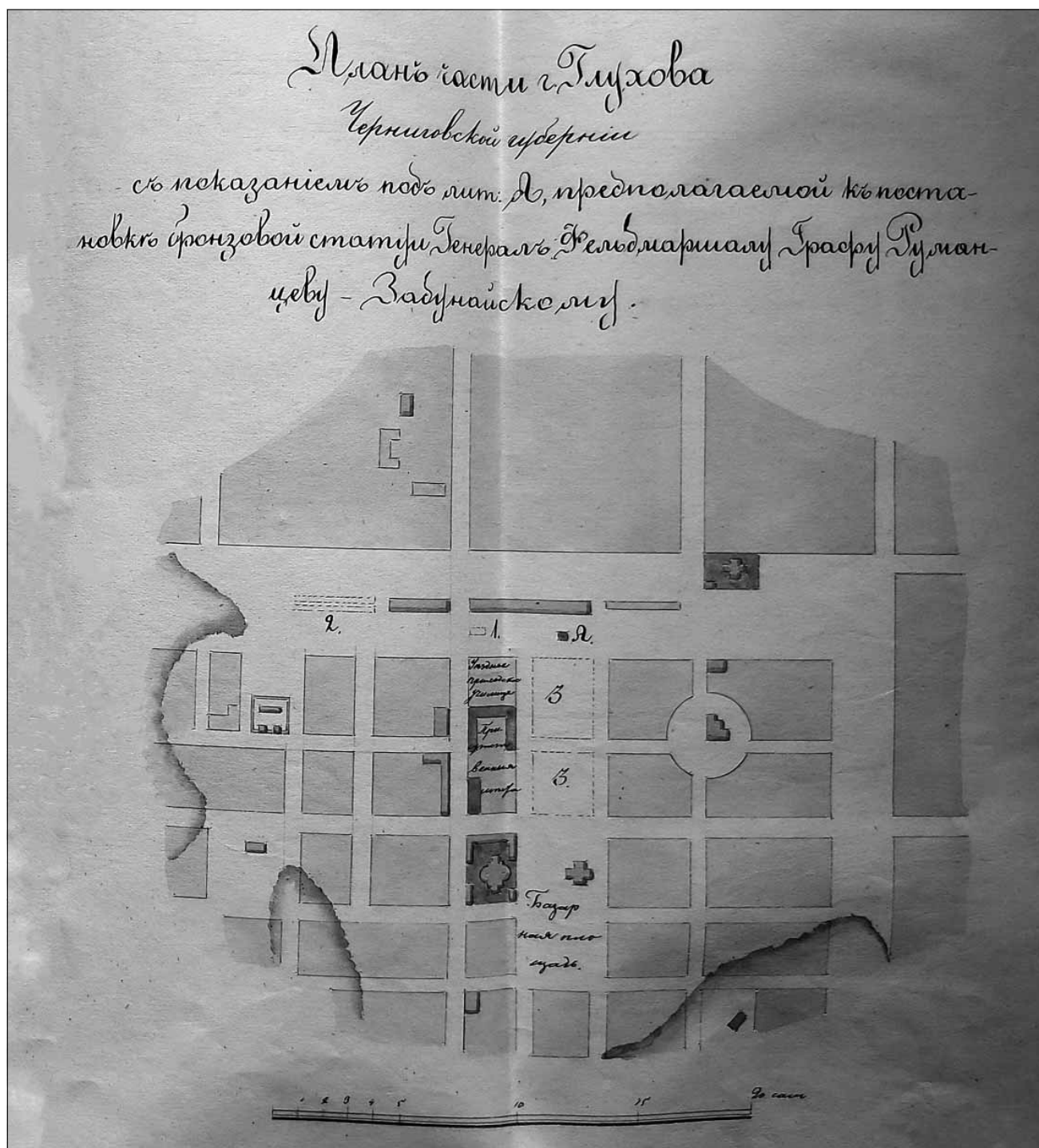
ператорського фарфорового заводу, виконував роботи в галузі монументально-декоративної і портретної пластики, співпрацюючи з Дж. Кваренгі, Ч. Камероном, А.Н. Воронініним. Ж.-Д. Рашет створив статую «Катерина II в образі богині Кібели», статуї «Юнона», «Юпітер», «Галатея» і дві парні групи «Наяда з тритоном» для великого каскаду в Петергофі, багатофігурний надгробок канцлера О.А. Безбородька, монументальні рельєфи для фасадів та інтер'єру Казанського собору [1].

Наприкінці XIX ст. м. Глухову випала честь отримати одне з творінь Жака-Домініка Рашета у свою власність – статую П.О. Румянцева-Задунайського. Петро Олександрович був президентом Другої малоросійської колегії, головнокомандувачем малоросійських козацьких полків, запорозьких козаків та Української дивізії, генерал-губернатором Малоросії. Титул Задунайського П. Румянцева отримав від Катерини II після того, як у ході Російсько-Турецької війни переправився з армією на правий берег Дунаю та примусив великого візира до підписання Кючук-Кайнарджийського миру в 1774 р. [2].

Під час війни 1768–1774 рр. у Румянцева-Задунай-



Іл. 1. План центральної частини м. Глухова (1866 р.)

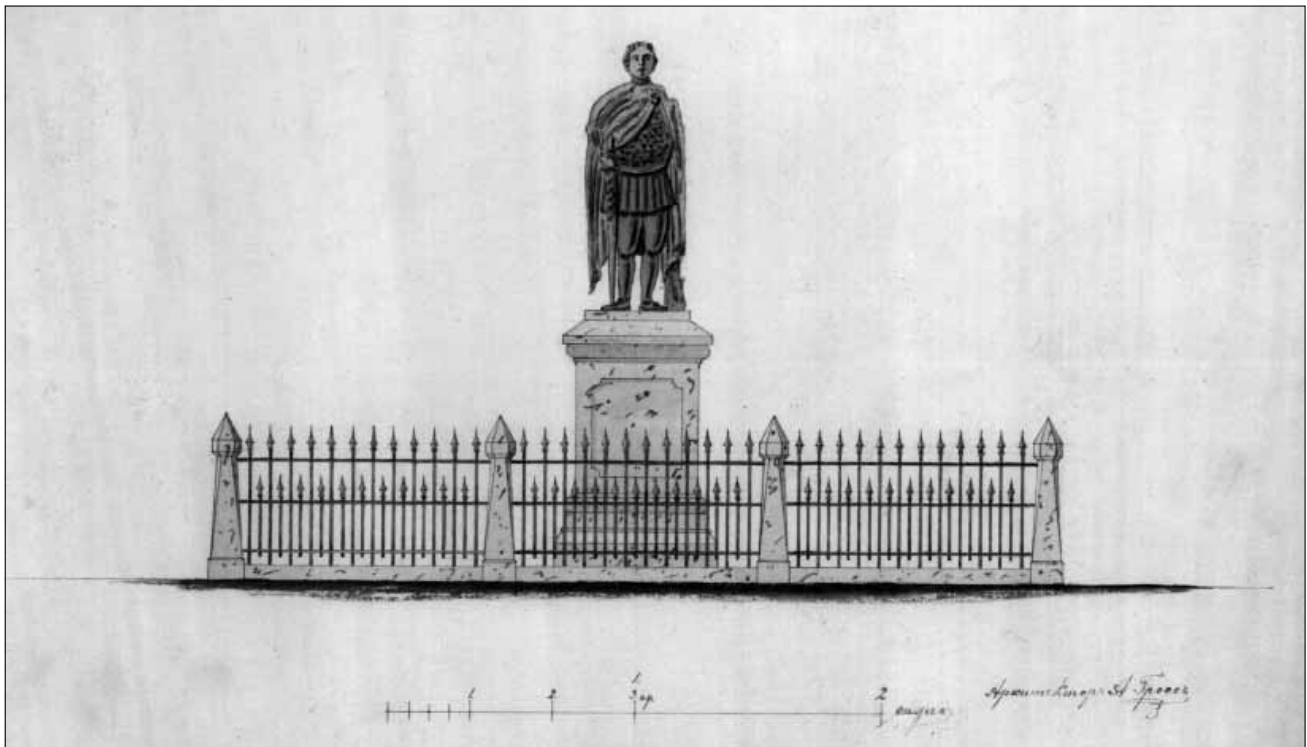


Іл. 2. План центральної частини м. Глухова (1866 р.). Літерою А позначено місце для встановлення пам'ятника П.О. Румянцеву-Задунайському

ського зав'язалася тісна дружба з Петром Васильовичем Завадовським. Знайомство майбутніх бойових товаришів сталося, коли П. Завадовський поступив до канцелярії малоросійського генерал-губернатора. На службі Петро Васильович проявив себе розумним та діловим урядовцем, який швидко привернув увагу Румянцева. У період Російсько-Турецької війни Румянцев призначив

Завадовського управителем секретної канцелярії у Генеральній військовій канцелярії. За бойові заслуги Петро Васильович у 1773 р. отримав звання полковника.

У 1775 р. П. Румянцев-Задунайський запросив Завадовського у поїздку до Петербурга, де відбулося знайомство молодого полковника з Катериною II. Імператриця прийшла у захват від Петра Завадовського. Вона зроби-



Іл. 3. Проект улаштування пам'ятника П.О. Румянцеву-Задунайському у Глухові архітектора О. Гросса

ла його своїм статс-секретарем, генерал-майором і фаворитом. За бойові заслуги в Російсько-Турецькій війні, завдяки клопотанням Румянцева, Петро Васильович отримав від імператриці село Ляличі Суразького повіту Чернігівської губернії (тепер Росія, Брянська область). У Ляличах Завадовський збудував розкішний палацово-парковий комплекс, над проектом якого працювали Дж. Кваренгі та М.О. Львов. Маєток складався з палацу з галереями і флігелями, церкви св. Катерини і великого регулярного парку. На честь своєї благодійниці Катерини II, садибу в Ляличах П.В. Завадовський назвав Катеринодаром. Пізніше ця назва поширилася і на село [3; 4].

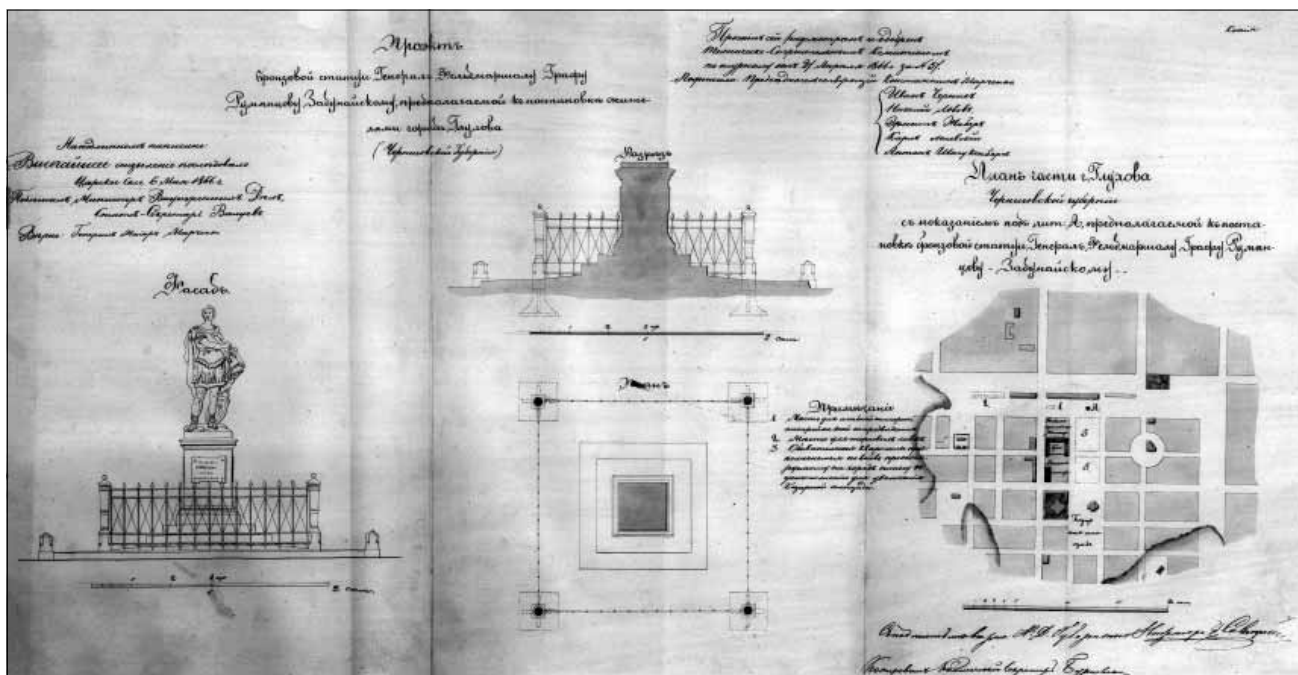
В парку знаходилася 12-колонна ротонда – «Храм вдячності» зі статуєю Румянцева-Задунайського у центрі в образі героя-переможця, одягненого в античне військове вбрання, у підніжжя якого лежали турецькі трофеї і нагороди. Бронзова скульптура була відлита в 1793 р. як знак подяки Петра Завадовського своєму товаришу, покровителю та доброчинцю.

Після смерті господаря Катеринодара в 1812 р., палацово-парковий комплекс декілька разів змінював власників і поступово занепадав. Певний час маєтком володіла родина Енгельгардів, члени якої розпродали багато цінних речей або перевезли в свої помістя. Так, статуя П.О. Румянцева опинилася в смоленській садибі Енгельгардів, а з часом була виставлена на продаж [3].

Скульптура Румянцева-Задунайського привернула увагу Чернігівського губернатора Сергія Павловича Голіцина. В кінці 1865 р. С. Голіцин, зацікавлений по-

купкою статуї та доставкою її в Глухів, пише міському голові Ніколі Терещенку: «В г. Смоленск продается статуя бывшего Генерал-Губернатора Малороссии фельдмаршала Графа Румянцева-Задунайского. В каком виде изображает Фельдмаршала, об этом можно судить из прилагаемой фотографической карточки. Дальнейшее описание этой статуи следующее. Статуя бронзовая вышеною в 3 аршина 1 вершок (~220 см); плита под нею также бронзовая 18 вершков (~80 см). В квадрате толщиной 3,5 вершка (~15,5 см), вес у статуи и плиты 85 пудов 11 фунтов» (~1 т 450 кг) [5, арк. 13]. Далі в листі Сергій Павлович зазначив, що планує купити цю статую та подарувати місту як центру адміністративної діяльності генерала-фельдмаршала. Але попередньо просить Н. Терещенка узгодити питання стосовно перевезення скульптури, виготовлення для неї постаменту та обрання місця для її встановлення. На це Глухівський міський голова відповів: «я всегда нахожу приятнейшим удовольствием следовать исполнению благих намерений Вашего Сиятельства, и с особою радостью устройство каменного пьедестала принимаю на себя».

Постамент було вирішено виготовити із надійного та міцного жорнового каменю, який знаходився у каменоломні Терещенка та Миклашевського. Узгоджувати питання із доставкою статуї, а також на зустріч із її продавцем та безпосередньо з Чернігівським губернатором до Смоленська відправився купець Яків Петрович Куксін. Результатом цієї поїздки стало придбання бронзової фігури Румянцева-Задунайського за 1500 руб.



Іл. 4. Загальний вигляд проєкту встановлення пам'ятника П.О. Румянцеву-Задунайському у Глухові (1866 р.)

сріблом, що пожалував С.П. Голіцин [5, арк. 17].

За недовгим часом скульптура вже знаходилася в Глухові, але найбільш дискусійним виявилось затвердження місця її встановлення.

У листопаді 1865 р. Глухівська міська громада визначила: «место для постановки статуи избрать площадь против корпуса каменных лавок в виду базарной площади, к которой с одной стороны примыкают присутственные места, где в прежнее время располагался каменный корпус управления Малороссии» [5, арк. 5] (сучасна площа Рудченка, центральна частина).

На початку 1866 р. містяни змінили свою думку та вирішили, що скульптура Румянцева-Задунайського найкращим чином буде виглядати в іншому місці. Про це йде мова в листі Ніколи Терещенка до Чернігівського губернатора: «Для постановки статуи имеется ввиду два места. 1-е городская площадь возле Собора, где памятник может быть поставлен между церковью Святого Николая и Соборными лавками, на плане это место означено под литерою В (сучасне місцезнаходження перонів для посадки та висадки пасажирів біля автостанції – Авт.). И 2-е городская площадь, где находятся железные лавки. Место для статуи на этой площади предположили мы между домом Плешковой и каменными лавками, так что бы она на сажень или два была удалена от Киево-Московской улицы, на планах это место означено под литерою А (сучасний сквер Т.Г. Шевченка, місцезнаходження тимчасової споруди для провадження підприємницької діяльності – Авт.). Последнему месту отдается всеми полное преимущество, потому что здесь статуя будет стоять не только на площади, но вместе с тем и

на главной большой улице между тем, как на Соборной площади она уже не будет иметь такого удобства. План города Глухова с указанием местности, где можно поставить памятник при сем Вашему Сиятельству честь имею представить» (рис. 1.) [5, арк. 17].

Здавалося б, місце для встановлення статуї обране – йому віддали перевагу міська громада та міський голова Глухова, але у Губернському правлінні затверджують перший варіант, який був запропонований у 1865 р. Для реалізації цього розпорядження необхідно було розширити базарну площу шляхом знесення старих житлових будинків (рис. 2). Ця проблема не знайшла свого вирішення в поставлені терміни. Стурбований цим і також, напевне, бажанням встановити скульптуру на вподобаному місці, Нікола Терещенко надсилає рапорт Чернігівському губернатору: «Озабочиваясь скорейшею постановкою на приличном месте статуи Генерал-Фельдмаршала Румянцева-Задунайского и приготовить для того все нужное, я, к сожалению моему, не могу привести в исполнение поставку ее согласно Высочайше утвержденному плану потому, что два маломерные квартала предназначенные на том же плане, вследствие просьб жителей города два раза в приговорах их выраженных к сноске для расширения базарной площади остаются до сих пор не снесенными и когда последует разрешение неизвестно. Почему я с согласия общества Граждан города предположил, к скорейшему украшению города, поставит статуя на том самом месте, где это первоначально предполагалось, а именно: по большой Киево-Московской дороге, между корпусом каменных торговых лавок и каменным домом

бывшим купца Кальченка, против Преображенской церкви, но не приводя это в исполнение сам собою, честь имею покорнейше просить на то разрешения Вашего Сиятельства причем долгом считаю присовокупить, что за сносом построек с предназначенных к очищению под площадь кварталов перенос статуи на то место, где Высочайше утверждено, я, обще с жителями, принимаю на свой счет. Градский голова» [5, арк. 54]. Знесення житлових будинків та розширення базарної площі відбулося в 1873 р. [6, с. 50], але пам'ятник Румянцеву-Задунайському, попри зобов'язання Н. Терещенка його перенести, залишався нерухомо на одному місці до своїх останніх днів.

У той час, коли активно вирішувалося питанням про місце встановлення скульптури, архітектор Олександр Іванович Гросс розробляв комплексний проект пам'ятника Румянцеву-Задунайському. О. Гросс був глухівським та курським архітектором і, якщо в Курській губернії він працював переважно над світською забудовою, то на Глухівщині він займався храмовою архітектурою. У м. Глухові О. Гросс спроектував притвор із дзвіницею Миколаївського храму 1871 р., Глухівську муровану синагогу (1867 р.), реконструював Вознесенську церкву (1867 р.). У Глухівському повіті Олександр Іванович став автором дзвіниці Михайлівської церкви в м. Вороніж (1874 р.), притвору церкви Успіня Пресвятої Богородиці в с. Тулиголове (1873 р.) та реконструкції Михайлівської церкви в с. Уланово (1865–1866 рр.) [7; 8; 9; 10].

Никола Терещенко надсилає листа та проект пам'ятника, розроблений архітектором, Чернігівському губернатору. «Милостивый государь Сергей Павлович. Сею почтою я имею честь припроводить Вашему Сиятельству рисунок на пьедестале под статую фельдмаршала Румянцева-Задунайского, и решетку...(рис. 3.) Покорнейше прошу Ваше Сиятельство рассмотреть и если что признает нужным изменить, то поручить Черниговскому архитектору, ибо наш архитектор лучшего не мог сделать» [5, арк. 7].

Тож, основні підготовчі роботи були позаду, залишалося узгодити текст на постаменті пам'ятника. Для виконання цієї місії Н. Терещенко відправився до Києво-Печерської лаври зафіксувати напис на поховальній плиті Румянцева-Задунайського. Текст був наступним: «1797 года месяца генваря 8-го дня на сем месте под пудом в каменной палатке для вечного покоя положено тело преставившегося Мудрого и Славного Российских войск Полководца, рачительного и примерного гражданских и духовных законов блюстителя и Исполнителя, фельдмаршала Графа Петра Александровича Румянцева-Задунайского родившегося 1725 года». «Надпись эта на жестяной квадратной доске прибита к левой стороне левого крыла в большой Лаврской церкви» [5, арк. 23].

Після недовгих обговорень, Губернське правління вирішило на постаменті пам'ятника подати наступну інформацію: «На лицевой стороне: Генерал-Фельдмаршал, граф Петр Александрович Румянцев-Задунайский /

Президент Малороссийской коллегии / 1764–1789 / Non solum armis (Не лише зброєю – девіз роду Румянцевих. – Авт.). На правом фасаде: Родился в 1725 году / Умер 8 декабря 1796 / Похоронен в Киево-Печерской лавре. На левом: Генеральная опись Малороссии 1767 года / Битва при Кагуле 1770 года / Мир в Кучук-Кайнарджи 1774 года. На заднем фасаде: Статуя подарена г. Глухову Почетным Гражданином Князем Сергеем Павловичем Голицыным / Поставлена в 1866 году / Основание под статую устроено на свой счет Глуховского городского головы Николы Артемьевича Терещенко, а решетка установлена самыми жителями» [5, арк. 39].

По завершенні всіх підготовчих робіт статуя П.О. Румянцева-Задунайського була встановлена на подарованому Ніколою Терещенко постаменті на центральній Києво-Московській вулиці. За день до відкриття пам'ятника його мав оглянути Губернський архітектор на предмет дотримання всіх технічних вимог. У звітному рапорті зазначалося: «...имею честь донести, что постанова памятника Графа Румянцева-Задунайского в г. Глухове освидетельствована и постройка произведена прочно, согласно проекту. Губернский архитектор Г. Федоров [5, арк. 54].

Тож, у 1866 р. розпочалася нова, глухівська, історія статуї Румянцева-Задунайського. Площу, де стояв пам'ятник, містяни назвали Румянцевською. Про це місце залишив свої критичні спогади історик М.П. Василенко, який навчався у Глухівській гімназії з 1875 до 1885. «Пройдя от гимназии за угол на узкой длинной площади, всегда довольно пустынной, вы видели небольшой памятник П.А. Румянцеву-Задунайскому. Румянцев изображен в римской тоге и в таком виде, что без прочтения надписи его не узнаешь. Уже подлинно – «це лев, а не собака». Он никогда не производил и не производит впечатления. Возле памятника всегда было пустынно, неудобно. Позже, уже в XX ст., там был разбит сквер, сделавшийся местом гулянья для глуховчан. В мое же время около памятника не было ни одного деревца, и стоял он одиноко и уныло на пыльной площади» [11].

Статуя Румянцева-Задунайського простояла у Глухові до 1919 р., коли представники нової влади вирішили, що «ненавистные им тираны – капиталист-мироед Терещенко и царский прислужник-милитарист Румянцев» не варті того, щоб стояти в центрі міста і дивитися на них згори вниз. Постановою президії Глухівського військово-революційного комітету від 3 лютого 1919 р. було вирішено: «Памятник Терещенко и Румянцева снять немедленно, дабы не позорить пролетариат перед революцией. А из этого материала создать памятник Великим Вождям социальной революции Германии, Товарищам Карлу Либкнехту и Розе Люксембург. Переименовать улицы города: Киево-Московскую назвать улица Карла Либкнехта, Терещенковскую – Розы Люксембург, Румянцевскую площадь – имени Володарского...» [12, арк. 89]. Таким чином, фігури П. Румянцева та Н. Терещенка, який свого часу турбувався про встановлення пам'ятника прези-

денту Малоросійської колегії, були скинуті в один день. На перейменованій площі ім. В. Володарського проводилися мітинги, трибуною для ораторів слугував постамент пам'ятника Петру Румянцеву. Згодом на постаменті встановили «Маяк революції» [13].

До кінця 20-х років ХХ ст. статуя Румянцева лежала біля заднього фасаду торговельних рядів. На диво, витвір Ж. Рашета був врятований від переплавки і продовжив своє життя в Глухівському міському краєзнавчому музеї. У 1942 р. під час окупації німці розпиляли статую на частини і намагалися вивезти до Німеччини, але на станції Слоут партизани відбили ешелон з награбованим майном. Голова скульптури була захована місцевими жителями, в 1943 р. передана до Глухівського краєзнавчого музею, а в середині ХХ ст. перевезена до Сумського обласного краєзнавчого музею у зв'язку з закриттям музею у Глухові [3; 14].

Шкода, але дуже часто під немилість нової епохи, яка несе з собою свої цінності, ідеали та героїв, підпадають не лише особистості, а й твори мистецтва, що є національним і світовим надбанням, мають художню, естетичну, а також історичну значущість.

ДЖЕРЕЛА

1. Рашетт Ж.-Д. Граф П.А. Румянцев-Задунайский. URL: 1793http://www.virtualm.spb.ru/ru/resources/galleries/otechestvo?o=1765.
2. Большая российская энциклопедия. Румянцев-Задунайский URL: https://bigenc.ru/domestic_history/text/3520474 (дата звернення: 30.03.2021).
3. Усадебный комплекс в селе Ляличи URL: <http://www.archive-bryansk.ru/lyalichy>.
4. Городков О.В. К вопросу об авторстве усадебных построек Н.А. Львова (1753–1803) на территории Брянской области. *Сіверщина в історії України*. Наукове видання. Випуск 9. Глухів – Київ, 2018. С. 95–101.
5. Державний архів Чернігівської області, ф. 127, оп. 10, спр. 21, 59 арк.
6. История и генеалогия глуховских евреев в заметках Черниговских губернских ведомостей. Сборник материалов и документов / сост. Назарова В.В. Можайск, ОАО «Можайский полиграфический комбинат», 2014. 400 с.
7. Мірошниченко О.М. Кам'яна церква св. Миколая в с. Есмань за проектом архітектора Олександра Гросса. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*: зб. наук. праць. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2016. Вип. 25. С. 308–311.
8. Мірошниченко О.М. Як Земська лікарня стала Учительським інститутом. *Соборний майдан*. №4 (94). 2019. С. 1–2.
9. Мірошниченко О.М. Невідомі глухівські будівлі Олександра Гросса. *Соборний майдан*. №1 (79). 2017. С. 1–2.
10. Шишкіна Ю.А. З історії єврейського молитовного дому у Глухові. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 10. Глухів – Київ, 2017. С. 83–86.
11. Воспитанникам глуховских гимназий посвящается... Воспоминания Николая Василенко о своей жизни во время учебы в гимназии (1875–1885). URL: <http://glukhov-gymnasien.com/welcome?id=365>.
12. Державний архів Сумської області, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 36, 182 арк.
13. Жукова С.П. Пам'ятник П.О. Румянцеву-Задунайському у Глухові. *Соборний майдан*. №3 (39). 2010. С. 1–2.
14. Назарова В. Храм благодарности или история одного памятника <https://www.youtube.com/watch?v=R4V65Wrmms>.

Miroshnychenko N.O. The history of the establishment of the monument to the Earl P.O. Rumiantsev-Zadunaskiskiy in Hlukhiv

The article covers the history of the monument to the Governor-General of the Little Russian Board, Earl P.O. Rumiantsev-Zadunaiskyi from his appearance to destruction. Based on archival documents, the procedure for establishing the statue of Rumiantsev in Hlukhiv is being investigated. The project of the monument of architect O. Gross is published.

The authorship of the statue of P.O. Rumiantsev-Zadunaiskyi belongs to the outstanding sculptor of French origin Jacques-Dominique Raset. He graduated from the Royal Academy of Arts in Copenhagen, worked in France and Germany, was elected an honorary member of the Berlin Royal Academy of Arts. For most of his life, Zh.-D. Raset worked in Russia/

At the end of the XIX century Hlukhiv was honored to receive one of the creations of Jacques-Dominic Raset in his property – a statue of P.O. Rumiantsev-Zadunaiskyi. From 1764 to 1781, Petr Rumiantsev was Governor-General of the Little Russian Collegium and Commander-in-Chief of the Little Russian Cossack Regiments, Zaporizhzhya Cossacks and the Ukrainian Division.

In 1942, during the occupation, the Germans saved the statue into pieces and tried to take it to Germany, but at the Slout station, the partisans recaptured the echelon with looted property. The head of the sculpture was hidden by local residents and in 1943 transferred to the Museum of Local Lore in Hlukhiv, in the middle of the XX century. transported to the Sumy Regional Museum of Local Lore, in connection with the closure of the museum in Hlukhiv.

Key words: P.O. Rumiantsev-Zadunaiskyi, P.V. Zavadovskiy, Zh.-D. Raset, S.P. Holitsyn, N. Tereshhenko bronze statue, monument, square.

REFERENCES

1. Rasett JH.-D. Graf P.A. Rumyantsev-Zadunaiskyi [Rasett J.-D. Earl P.A. Rumyantsev-Zadunaiskyi]. Retrieved from 1793 <http://www.virtualm.spb.ru/ru/resources/galleries/otechestvo?o=1765> [in Russian].
2. Bolshaya rossiyskaya enciklopediya. Rumyantsev-Zadunaiskyi [Rumyantsev-Zadunaiskyi]. Retrieved from https://bigenc.ru/domestic_history/text/3520474 [in Russian].
3. Usadebnyj kompleks v sele Lyalichy [Manor complex in the village of Lyalichy]. Retrieved from <http://www.archive-bryansk.ru/lyalichy> [in Russian].
4. Gorodkov, O.V. (2018). K voprosu ob avtorstve usadebnykh postroek N.A. Lvova (1753–1803) na territorii Bryanskoj oblasti [On the issue of authorship of manor buildings N.A. Lvov (1753–1803) in the Bryansk region]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*, issue 9, pp. 95–101. [in Russian].
5. Derzhavnyi arhiv Chernihivskoi oblasti, f. 127, op. 10, spr. 21, 59 ark.
6. Nazarova, V.V. (Ed.) (2014). *Istoriya i genealogiya gluhovskih evreev v zametkah Chernigovskih gubernskih vedomostej*. [The history and genealogy of Hlukhiv Jews in the notes of the Chernihiv provincial gazette]. Mozhaysk: «Mozhayskiy poligraficheskiy kombinat». [in Russian].
7. Miroshnychenko, O.M. (2016). Kamiana tserkva sv. Mykolaia v s. Esman za proiekтом arkhitekтора Olexandra Hrossa [Stone Church of St. Nicholas in Esman designed by architect Alexander Gross] «Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini», issue 25, pp. 308–311. Kyiv: Centr pam'yatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK. [in Ukrainian].
8. Miroshnychenko, O.M. (2019). Yak Zem'ska likarnia stala Uchytelskym instytutom [How Zemsky hospital became a teacher's institute]. *Sobornyy maydan*, 4 (94). pp. 1–2. [in Ukrainian].
9. Miroshnychenko, O.M. (2017). Nevidomi hlukhivski budivli Olexandra Grossa [Unknown deaf buildings of Alexander Gross]. *Sobornyy maydan*, 1 (79), pp. 1–2. [in Ukrainian].
10. Shyshkina, Yu.A. (2017). Z istorii yevreiskoho molytovnoho domu u Hlukhovi [From the history of the Jewish prayer house in Hlukhiv]. *Sivershchyna v istoriyi Ukrainy*, issue 10, pp. 83–86. [in Ukrainian].
11. Vospitannikom gluhovskih gimnaziy posviashchaetsya... Vospominaniya Nikolaya Vasilenko o svoey zhizni vo vremya ucheby v gimnazii (1875–1885) [Memories of Nikolai Vasilenko about his life while studying at the gymnasium (1875–1885)]. Retrieved from <http://glukhov-gymnasien.com/welcome?id=365> [in Russian].
12. Derzhavnyi arhiv Sums'koi oblasti, f. R-2362, op. 1, spr. 36, 182 ark.
13. Zhukova, S.P. (2010). Pamiatnyk P.O. Rumiantsevu-Zadunaiskomu u Hlukhovi. [Monument to P.O. Rumyantsev-Zadunaiskyi in Hlukhiv]. *Sobornyy maydan*, 3 (39). pp. 1–2. [in Ukrainian].
14. Nazarova, V. Hram blagodarnosti ili istoriya odnogo pamyatnika [Temple of gratitude or the history of one monument]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=R4V65Wrmms> [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 19.04.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.*

